

УДК 340.1

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.78.1.9>

ПРЕДМЕТНА СФЕРА ЗАГАЛЬНОДОЗВІЛЬНОГО ТИПУ ЮРИДИЧНОГО РЕГУЛЮВАННЯ В УКРАЇНІ

Раданович Н.М.,
*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії та філософії права юридичного факультету
Львівського національного університету імені Івана Франка
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0126-6188>
e-mail: radanovych_n@ukr.net*

Раданович Н.М. Предметна сфера загальнодозвільного типу юридичного регулювання в Україні.

У статті наведено окремі аспекти теоретичної характеристики загальнодозвільного типу юридичного регулювання, зокрема його предметної сфери. Встановлено, що така сфера презюмується соціальним призначенням досліджуваного регулювання, яке полягає у максимальному прояві свободи людини у межах існуючого правопорядку. Оскільки свобода інтерпретується на сьогодні у її тісному взаємозв'язку із гідністю людини, про що свідчать міжнародні праволюдські стандарти, запропоновано прийняти за методологічну основу виявлення «загальнодозвільної сфери» конституційний постулат про визнання людини найвищою соціальною цінністю. Відповідно з'ясовано, що визначені у статті 3 Основного Закону України «ціннісні параметри людського буття» – життя і здоров'я, честь і гідність, безпека і недоторканність – мають свої особливості в контексті розв'язання поставленого дослідницького завдання, а саме:

а) першочергово визначають людське існування, відповідно є проявом первинної (природної) свободи людини, а відтак у її стосунках з іншими людьми, суспільством, державою складають «недоторканий мінімум», мають бути максимально автономними і захищеними від зовнішнього втручання;

б) узалежнені світоглядом самої людини (мають суб'єктивні характеристики, як-от, «почуття власної гідності»);

в) декларуються комплексно, в контексті забезпечення цілісності людської особистості, як «основні параметри» єдиної цінності – Людини, у зв'язку з чим уможливується реалізація «ідеалу вільної людської особистості», її вільного, повного і всебічного розвитку та розквіту;

г) позиціонуються на рівні парних (найближчих, взаємозалежних) категорій, що свідчить про найтіснішу взапов'язаність – обумовленість в процесі з'ясування їх природи і відповідного забезпечення.

Будучи великою мірою узалежнені обсягами свободи, такі ціннісні складники сутності людської особистості вказують основні орієнтири загальнодозвільної спрямованості юридичного регулювання, проєктують три основні групи (блоки) відносин, які складають його предмет.

Відповідно досліджено відносини, які: 1) пов'язані із втіленням цінності «життя і здоров'я»; 2) пов'язані із втіленням цінності «честі і гідності»; 3) пов'язані із втіленням цінності «безпеки і недоторканності».

Виявлено можливості загальнодозвільного юридичного регулювання цих відносин за посередництвом відповідних юридичних заборон, зобов'язувань, дозволів, які здатні виконувати функції *обмежувачів загального дозволу* (як основи загальнодозвільного регулювання) або *гарантій («підсилювачів») загального дозволу*.

Ключові слова: свобода, права людини, загальнодозвільний тип юридичного регулювання, сфера юридичного регулювання, Конституційний Суд України.

Radanovych N. Subject area of generally permissive type of legal regulation in Ukraine.

The article deals with the specific aspects of theoretical characteristics of the generally permissive type of legal regulation, in particular its subject area. It is assumed that this subject area is based on the social purpose of the regulation under study, that is on the supreme manifestation of human freedom

within the existing legal order. Since currently freedom is interpreted in its close relationship with human dignity, as evidenced by international human rights standards, it is proposed to assume as the methodological basis for identifying the “generally permissive area” the constitutional postulate of recognizing a person as the highest social value. Accordingly, it was established that the “essential characteristics of human existence” defined in Article 3 of the Constitution as the Basic Law of Ukraine - life and health, honor and dignity, security and inviolability have specific features in the context of solving the study task, in particular:

a) first of all, they determine human existence, that is respectively a manifestation of the essential (natural) freedom of an individual, and, therefore, in the relations with other people, society, the state, they constitute the “inviolable minimum level” and should be to the maximum extent autonomous and protected from external interference;

b) they depend on the worldview of an individual (have subjective characteristics, such as “sense of self-worth”);

c) are declared comprehensively, in the context of ensuring the integrity of an individual, as the “key parameters” of a common value – a human that enables realization of the “ideal of a free personality”, its free, full and comprehensive development and prosperity;

d) are positioned at the level of paired (closest, interdependent) categories, which indicate the closest relationship – coordination in the process of clarifying their nature and corresponding provision.

Being largely dependent on the volume of freedom, such value components of the essence of the human personality indicate the main directions of the generally permissive orientation of legal regulation, project three main groups (blocks) of relations that make up its subject.

Accordingly, the relations that are: 1) connected with implementation of the value of “life and health”; 2) connected with the embodiment of the values of “honor and dignity”; 3) connected with the embodiment of the value of “security and inviolability” were studied.

The possibilities of general permissive regulation of these relations through the mediation of relevant legal prohibitions, obligations, permits, which can perform the functions of general permission limiters (as the basis of the general permissive regulation) or guarantees (“amplifiers”) of general permission, have been identified.

Key words: freedom, human rights, general permissive type of legal regulation, sphere of legal regulation, Constitutional Court of Ukraine.

Постановка проблеми. Ідея свободи – це основна методологічна засада прогресу людства, адже ініціатива особи, її самореалізація, а відтак і суспільні досягнення – великою мірою узалежнені почуттям вільності. Саме тому на міжнародному рівні активно відстоюється «ідеал вільної людської особистості» (преамбули міжнародних актів про права людини), а в національній правовій системі України утверджується «конституційна презумпція людської свободи», «свобода (вільність) людини, яка а ргіогі є визначальною та пріоритетною для шанування державою загалом, органами державної влади, органами місцевого самоврядування, іншими суб’єктами» [1], «охорона основоположних цінностей у суспільстві, до яких належать, зокрема, життя, свобода та гідність людини, здоров’я і моральність населення, національна безпека, громадський порядок» [2].

Вагома роль у забезпеченні такої свободи відводиться юридичному регулюванню, зокрема загальнодозвільної спрямованості, оскільки воно визначає поведінку людини за схемою: «Дозволено те, що не заборонено законом», тобто «надає особі право обрати будь-яку поведінку, крім тієї, щодо якої нормою права встановлено заборону» [3, с. 145; 4, с. 99].

Стан опрацювання. Окремих спеціальних монографічних досліджень задекларованої проблематики в Україні не проводилося. В межах навчальної юридичної літератури з теорії права предмет загальнодозвільного регулювання визначають традиційно так: «за особою визнається право вчиняти будь-які цивільні правочини, серед них і ті, що не визначені законом, за винятком тих, щодо яких у законі існує пряма заборона (наприклад, має право укладати договори купівлі-продажу будь-яких речей, крім наркотичних засобів, людських органів тощо)» [3, с. 145]. Вважають також, що «домінування загальнодозволеного або, навпаки, дозвільного типу правового регулювання обумовлюється впливом різних факторів: історичних традицій, рівня культури, характеру правової системи тощо. Однак головним фактором є *особливості відносин, що регулюються правом*. ... для більшості приватноправових відносин характерною є перевага загальнодозволеного регулювання, яке встановлюється для фізичних та юридичних осіб» [3, с. 145].

Наведене закладає підґрунтя для детальнішого дослідження загальнодозвільного типу юридичного регулювання (далі – ЗДТЮР), зокрема його сфери (а відтак – і меж), що дозволяє розширити можливість реалізації свободи особи в юридичній площині. Відповідно, можна задекларувати **основне дослідницьке завдання** – *встановити, які суспільні відносини потрапляють у сферу ЗДТЮР.*

Вирішення цього завдання відбувається з огляду на сутність та зміст ЗДТЮР.

Виклад матеріалу дослідження. Сутність ЗДТЮР, як вже було згадано, пов'язана із максимальним проявом свободи, яка трактується на сьогодні насамперед у взаємозв'язку з людською гідністю. Так, в Преамбулі до Загальної декларації прав людини закріплено таке: «... визнання гідності, яка властива всім членам людської сім'ї, і рівних та невід'ємних прав є основою свободи, справедливості та загального миру» [5]. Це спонукає досліджувати сферу ЗДТЮР крізь призму обумовленості свободи гідністю людини.

Окрім того, спостерігаємо і узалежненість свободи невід'ємними правами людини, що формує змістовну характеристику ЗДТЮР, адже відповідні права та свободи відображають основні напрямки розвитку свободи у юридичній площині (тобто напрямки конкретизації свободи в процесі її державної об'єктивації). Тут також варто наголосити на засадничому для нашого дослідження праві, яке є головним проявом, «перетином» гідності і свободи – праві на вільний розвиток особистості. Як свідчить європейська юридична практика, це право стає певною захисною концепцією, додатковим гарантуванням гідності людини, а також її свободи, не охопленої іншими спеціальними правами [6, с. 175; 7, с. 64–67]. В якості такої «загальної свободи дій», право на вільний розвиток особистості набуває методологічної ваги при визначенні сфери ЗДТЮР.

Важливою для широкого розуміння свободи та її проявів в окремих спеціальних правах та свободах є юридична позиція Конституційного Суду України, викладена у Рішенні щодо дискримінації у реалізації права на житло, згідно з якою: «Конституція України гарантує свободу пересування, вільний вибір місця проживання, що є невіддільною складовою більш широкого контексту свободи особи, а саме загальної свободи особи та її діяльності в усіх сферах життя»[1].

В Україні наведені зв'язки (залежності) свободи, гідності і прав (свобод) людини відображені насамперед конституційним постулатом про визнання цінності людської особистості, її життя і здоров'я, честі і гідності, безпеки і недоторканності (стаття 3). Таким чином, Основним Законом України визначено основні «ціннісні параметри» людського буття, утвердження і забезпечення яких є головним обов'язком держави. Для нашого дослідження вони мають важливе методологічне значення, оскільки:

а) першочергово визначають людське існування, відповідно є проявом первинної (природної) свободи людини, про яку писав ще Ж.-Ж. Руссо: «il faut bien distinguer *la liberté naturelle*, qui n'a pour bornes que les forces de l'individu, de *la liberté civile*, qui est limitée par la volonté générale» («важливо розрізняти природну свободу, яка обмежена лише силою особистості, і громадянську свободу, яка обмежена загальною волею») [8, с. 278]. Цікаво, що і в Дигестах Юстиніана обмеження свободи формулювалося таким чином: «Свобода є природна здатність кожного робити те, що йому потрібно, якщо це не заборонено силою чи правом (законом)» (Флорентин, Д.1.5.4: «Становище людей») [9].

Як видається, саме тому у німецькій правовій доктрині розрізняють поняття «ядра (сутності) людської особистості» [6], що у її стосунках з іншими людьми, суспільством, державою складає «недоторканий мінімум», має бути максимально автономним і захищеним від зовнішнього втручання, а в українській юриспруденції запроваджено категорію «людські права», як інтерпретацію джерельності конституційних можливостей особи [10];

б) узалеженні світоглядом самої людини (мають суб'єктивні характеристики, як-от, «почуття власної гідності»);

в) декларуються комплексно, в контексті забезпечення цілісності людської особистості, як «основні параметри» єдиної цінності – Людини, у зв'язку з чим уможливорюється реалізація «ідеалу вільної людської особистості», її вільного, повного і всебічного розвитку та розквіту. Не випадково здоров'я людини визначають як «стан повного фізичного, психічного і соціального благополуччя, а не тільки відсутність хвороб і фізичних вад» [11], а гідність як біосоціокультурність [12, с. 213] (унікальну біопсихосоціальну цінність [13]). Це вказує також і на взаємозалежність досліджуваних категорій, а відтак – проектує співвідношення різних прав людини, через які вони відображаються, співвідношення різних загальних дозволів, які є основою ЗДТЮР і «присутні» у цих правах;

г) позиціонуються на рівні парних (найближчих) категорій, що свідчить про найтіснішу взаємопов'язаність в процесі з'ясування їх природи і відповідного забезпечення (регулювання);

д) опосередковуються в правах і свободах, з наступним обов'язком їх державного забезпечення (частина 2 статті 3 Конституції України). При цьому конституційне формулювання: «Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави» – свідчить про запровадження власне загальнодозвільної спрямованості юридичного регулювання у праволодинній сфері, тобто підпорядкованість усієї державної практики забезпеченню прав людини – максимальному прояву свободи людини, а відтак – і втіленню загального дозволу (як «вектора» свободи). Таке припущення впливає зокрема і з основних визначень типу юридичного регулювання як характеристики загальної спрямованості впливу права на суспільні відносини [4, с.99].

Отож, будучи великою мірою узалежені «свободою», такі ціннісні складники сутності людської особистості обумовлюють ЗДТЮР і, можна припустити, проєктують основні групи (блоки) відносин, які складають його предмет:

- 1) відносини, пов'язані із втіленням цінності життя і здоров'я людини;
- 2) відносини, пов'язані із втіленням цінності честі і гідності людини;
- 3) відносини, пов'язані із втіленням цінності безпеки і недоторканності людини.

Варто зазначити, що важливість дослідження таких відносин під кутом зору ЗДТЮР не лише у виявленні основних змістовних напрямків реалізації та «розгортання» свободи, які відображені відповідними спеціальними (конкретними) правами і свободами людини, але й у з'ясуванні обсягів такої свободи, можливостей її максимального збереження і розширення в процесі юридичної об'єктивації та подальшої юридичної конкретизації. Така частина дослідницького завдання розв'язується завдяки аналізу відповідних юридичних заборон, зобов'язувань, дозволів, які формують обсяги дозволених (заборонених) поведінки особи у її стосунках з державою та іншими суб'єктами суспільного життя, що складає формально-юридичну характеристику ЗДТЮР.

В контексті цього важливою для нашого дослідження є юридична позиція Конституційного Суду України, згідно з якою під «правомірним обмеженням прав людини» розуміється «передбачена Конституцією України можливість втручання держави за допомогою юридичних засобів у зміст і обсяг конституційних прав і свобод людини і громадянина, яке відповідає вимогам верховенства права, потрібності, доцільності та пропорційності у демократичному суспільстві» [2]. Власне, такими юридичними засобами й виступають юридичні заборони, зобов'язування, дозволи. Потрібно також зауважити, що в «загальнодозвільній площині» вони набувають специфічних властивостей і виконують різні функції: обмежувачів обсягу свободи – загального дозволу або гарантій («підсилювачів») загального дозволу. Тому аналізуємо задекларовані суспільні відносини також з огляду на вказаний юридичний інструментарій.

Характеристика суспільних відносин, пов'язаних із втіленням цінності життя і здоров'я людини (як основних показників сутності людської особистості), під кутом зору ЗДТЮР, тобто зі збереженням максимально можливого обсягу свободи, дозволяє простежити таке.

Цінність життя людини пов'язується із:

відповідним правом людини – єдиним, яке визнається у Конституції України «невід'ємним» (стаття 27), а відтак не може бути ні обмежене, ні скасоване [14], тобто є *безумовним, абсолютним*, відображає (засвідчує) юридичний дозвіл конституційного рівня закріплення, а відтак – і гарантованості, тобто санкціонує вимогу особи щодо максимального забезпечення цінності життя та її захисту від втручання.

Це, своєю чергою, визначає:

свободу захисту життя від протиправних посягань (стаття 27 Конституції України) будь-якими засобами, не забороненими законом (стаття 281 Цивільного кодексу України – далі ЦК) [15];

низку прав-дозволів, які: а) конкретизують свободу людини щодо розпорядження життям (тобто формально узалежені вільною згодою особи), а також б) непрямо пов'язують право на життя із правом на охорону здоров'я (стаття 283 ЦК) з огляду на спільне забезпечення ними природного існування фізичної особи (глава 21 ЦК «Особисті немайнові права, що забезпечують природне існування фізичної особи»). Йдеться про: право на медичні, наукові та інші дослідження, що «можуть провадитися лише щодо повнолітньої дієздатної фізичної особи за її вільною згодою» (стаття 281 ЦК); право на стерилізацію, яка може відбутися лише за бажанням повнолітньої фізичної особи; право на штучне переривання вагітності (стаття 381 ЦК) (частина 6 статті 281 ЦК, стаття 50 Основ законодавства про охорону здоров'я (далі – Основи)) [11]; право на репродукцію (стаття 281 ЦК); право на усунення небезпеки, яка загрожує життю та здоров'ю (стаття 282 ЦК); право на сім'ю (стаття 291 ЦК); право на корекцію (зміну) статевої належності (стаття 51 Основ).

Окремо в процесі аналізу ЗДТЮР задекларованих відносин варто відзначити право на сім'ю (стаття 291 ЦК). Законодавець теж відносить його до прав, що забезпечують природне існування фізичної особи (глава 21 ЦК), і використовує при цьому «загальнодозвільний» інструментарій для його формалізації. Це свідчить про поширення ЗДТЮР на вказану ділянку суспільних відносин, зокрема, щодо:

– створення сім'ї («4. Сім'я створюється на підставі шлюбу, кровного споріднення, усиновлення, а також на інших підставах, не заборонених законом і таких, що не суперечать моральним засадам суспільства» (стаття 3 Сімейного кодексу України – далі СК) [16];

– утвердження поваги до сімейного життя («4. Кожна особа має право на повагу до свого сімейного життя» (стаття 4 СК), при цьому Конституційний Суд України виходить з того, що неможливо визначити абсолютно всі види поведінки фізичної особи у сферах особистого та сімейного життя, оскільки особисті та сімейні права є частиною природних прав людини, які не є вичерпними, і реалізуються в різноманітних і динамічних відносинах майнового та немайнового характеру, стосунках, явищах, подіях тощо. Право на приватне та сімейне життя є засадничою цінністю, необхідною для повного розквіту людини в демократичному суспільстві, та розглядається як право фізичної особи на автономне буття незалежно від держави, органів місцевого самоврядування, юридичних і фізичних осіб [17];

– впорядкування сімейних відносин за домовленістю (договором) між їх учасниками, «лише у тій частині, у якій це є допустимим і можливим з точки зору інтересів їх учасників та інтересів суспільства» (стаття 7 СК «Загальні засади регулювання сімейних відносин»);

– регулювання сімейних відносин «на засадах справедливості, добросовісності та розумності, відповідно до моральних засад суспільства» (стаття 7 СК України).

Наведене проектує:

1) «загальнодозвільну правосуб'єктність» сім'ї, як «первинного та основного осередку суспільства» (стаття 3 СК «Сім'я»), що перебуває під державною охороною (стаття 5 СК «Державна охорона сім'ї»); звідси – поняття «інтереси сім'ї»;

2) обумовленість юридичного регулювання сімейних відносин: а) співвідношенням інтересів усіх членів сім'ї, адже такі інтереси можуть і не співпадати, що потребує законодавчого унормування з огляду на свободу (загальний дозвіл) кожного із членів сім'ї; б) вимогами справедливості, добросовісності, розумності, моральними засадами суспільства.

Відповідно на прикладі ЗДТЮР сімейних відносин можна зафіксувати можливості розширення сфери ЗДТЮР за рахунок суб'єктного складу (оскільки проектується відповідний правовий статус сім'ї), і, щонайважливіше, *багатовимірність обумовленості ЗДТЮР*, своєрідний «*обумовлюючий комплекс*» такого регулювання, в який потрапляють різні інтереси, вимоги та цінності загальнолюдського порядку.

Питання обумовленості ЗДТЮР піднімаються і в процесі дослідження прав-дозволів, які забезпечують прямий зв'язок права на життя і права на охорону здоров'я між собою та з іншими правами. Йдеться про спільне для втілення цінності життя і здоров'я право на безпечне для життя і здоров'я довкілля та низку конкретизуючих це право дозволів, як-от: право на достовірну інформацію про стан довкілля, про якість харчових продуктів і предметів побуту, а також право на її збирання та поширення; право вимагати припинення діяльності фізичної та юридичної особи, що призводить до нищення, псування, забруднення довкілля; право на безпечні продукти споживання (харчові продукти та предмети побуту); право на належні, безпечні і здорові умови праці, проживання, навчання тощо (стаття 293 ЦК).

Аналіз названого права засвідчує його широке «обумовлююче» значення для втілення цінності життя і здоров'я, а також для здійснення свободи (загального дозволу), презюмованої іншими правами, як-от, правом на інформацію, правом на належний життєвий рівень, правом на працю, правом на освіту, правом на житло. Це, у свою чергу, «розгортає» варіанти співвідношення загальних дозволів, якими, так би мовити, заряджено кожне право, між собою і зі спеціальними дозволами в багаторівневу систему обумовлення ЗДТЮР. Іншими словами, спостерігається обумовленість ЗДТЮР втілення цінності життя і здоров'я:

- зв'язками різних прав (як-от, зв'язками права на життя і права на охорону здоров'я між собою та з іншими правами (що виконують функції «конкретизаторів» або гарантій),
- співвідношенням інтересів різних суб'єктів, зокрема, інтересів сім'ї, інтересів окремих членів сім'ї та/чи інтересів держави.

«Невід’ємність», абсолютність права на життя і його безумовний характер визначають необхідність у найрадикальніших засобах його забезпечення – юридичних заборонах, а відтак і правову природу таких заборон – автоматично абсолютну. Йдеться про:

– заборону «задоволення прохання фізичної особи про припинення її життя», тобто заборону активної та пасивної евтаназії (частина 4 статті 281 ЦК, частина 3 статті 52 Основ). Наведена заборона вказує на баланс суб’єктивного і об’єктивного в ЗДТЮР, тобто межі свободи людини [18];

– заборону свавільного позбавлення життя (стаття 27 Конституції України), в рамках якої спостерігається інтерпретація терміну «свавільність». Йдеться про «невід’ємність» права на життя і заборони винятків з нього, тобто формування заборони смертної кари [14; 19; 20].

Дослідження питання запровадження цієї заборони дозволяє простежити:

1) специфіку формування заборони шляхом скасування спеціального дозволу, як винятку зі загальної заборони, що, своєю чергою, «працює» на розширення загального дозволу;

2) її обґрунтування а) *формальними чинниками* (а саме, винятки стосовно прав і свобод людини і громадянина встановлюються самою Конституцією України, а не законами чи іншими нормативними актами: «оскільки Конституція України не містить будь-яких положень про можливість застосування смертної кари як винятку з положення частини першої статті 27 Конституції України про невід’ємне право на життя кожної людини, таким чином, смертну кару як вид покарання, передбачений у відповідних положеннях Кримінального кодексу України, не можна вважати винятком з невід’ємного права на життя кожної людини, закріпленого у Конституції України») [14] і б) *змістовними чинниками* (наприклад, запобігання непоправній судовій помилці і знову ж таки зв’язками з іншими правами, з-поміж яких: право на повагу до гідності, право на вільний розвиток особистості, що виступає своєрідним «маркером» ЗДТЮР; право на необхідну оборону) [14].

«Невід’ємність» та абсолютність права на життя також визначають специфіку зобов’язувань в межах досліджуваного регулювання, а саме:

розмежування позитивних і негативних обов’язків держави в рамках «системи захисту життя, здоров’я та гідності людини» [20] (поступове «нарощування» позитивних зобов’язувань держави);

обов’язок судів у справах про злочини проти життя та здоров’я особи «встановлювати вину підсудних та призначати їм необхідне й достатнє для їх виправлення та попередження нових злочинів покарання» [21];

кореспондуючі обов’язки держави та інших суб’єктів права визнавати та не порушувати право на життя, зокрема обов’язок держави криміналізувати вбивство та інші діяння, що посягають на життя і здоров’я особи. Як видається, на цьому дослідницькому етапі важливо зафіксувати окремий аспект дослідження обумовленості ЗДТЮР – питання «криміналізації», оскільки обґрунтування заборон, як основних обмежувачів ЗДТЮР, є і першочерговим обґрунтуванням ЗДТЮР. Насьогодні це питання активно досліджується фахівцями під кутом зору «соціальних контекстів», оновленої методології кримінально-правової науки [22; 23; 24].

В контексті нашого дослідження важливо врахувати ієрархію інтересів, закладену при формулюванні поняття кримінального правопорушення, зокрема: «Не є кримінальним правопорушенням дія або бездіяльність, яка хоча формально і містить ознаки будь-якого діяння, передбаченого цим Кодексом, але через малозначність не становить суспільної небезпеки, тобто не заподіяла і не могла заподіяти істотної шкоди *фізичній чи юридичній особі, суспільству або державі*» (стаття 11 Кримінального кодексу України) [25]. Варто наголосити, що така ієрархія не зовсім витримана у структурі Особливої частини Кримінального кодексу України, тобто не закріплена відповідною послідовністю кримінально-правових заборон.

Дотримуючись заданої логіки дослідження, тобто «парності» категорій «життя» і «здоров’я», окремим можемо відзначити специфіку загальнодозвільного регулювання втілення цінності здоров’я людини, яке пов’язується з:

правом людини на охорону здоров’я, медичну допомогу та медичне страхування (стаття 49 Конституція України). Це право презюмує вимогу забезпечувальних дій держави і в рамках галузевого законодавства «розщепляється» на окремі права-дозволи («підсилювачі», гарантії ЗД): право на охорону здоров’я (стаття 283 ЦК); право на медичну допомогу (стаття 284 ЦК); права фізичної особи, яка перебуває на стаціонарному лікуванні у закладі охорони здоров’я (стаття 287 ЦК); право на донорство (стаття 290 ЦК).

Загальнодозвільна спрямованість юридичного регулювання на цій ділянці суспільних відносин обумовлюється в контексті:

вільного розвитку особистості. Таке регулювання має на меті «забезпечення гармонійного розвитку фізичних і духовних сил, високої працездатності і довголітнього активного життя громадян, усунення факторів, що шкідливо впливають на їх здоров'я, попередження і зниження захворюваності, інвалідності та смертності, поліпшення спадковості» [11];

вільного розвитку народу України: «Суспільство і держава відповідальні перед сучасним і майбутніми поколіннями за рівень здоров'я і збереження генофонду народу України, забезпечують пріоритетність охорони здоров'я в діяльності держави, поліпшення умов праці, навчання, побуту і відпочинку населення, розв'язання екологічних проблем, вдосконалення медичної допомоги і запровадження здорового способу життя); визнання охорони здоров'я пріоритетним напрямом діяльності суспільства і держави, одним з головних чинників виживання та розвитку народу України (стаття 4 Основ «Основні принципи охорони здоров'я») [11]. Цим розширюється суб'єктний склад права на вільний розвиток в Україні, а відтак – і суб'єктна сфера ЗДТЮР;

відповідної шкали цінностей, зокрема, гуманістичної спрямованості, забезпечення пріоритету загальнолюдських цінностей над класовими, національними, груповими або індивідуальними інтересами, підвищений медико-соціальний захист найбільш вразливих верств населення (стаття 4 Основ).

В процесі цього декларуються фактори, які визначають сферу та межі такого регулювання:

рівноправність громадян, демократизм і загальнодоступність медичної і реабілітаційної допомоги та інших послуг в сфері охорони здоров'я;

багатоукладність економіки охорони здоров'я і багатоканальність її фінансування, поєднання державних гарантій з демонополізацією та заохоченням підприємництва і конкуренції;

децентралізація державного управління, розвиток самоврядування закладів та самостійності працівників охорони здоров'я на правовій і договірній основі (стаття 4 Основ).

Кожна із наведених обумовлюючих характеристик може бути проаналізована під кутом зору ЗДТЮР, а саме:

свободи підприємницької діяльності;

свободи гуманітарної діяльності (благодійництва, добровільних пожертвувань), «медичної допомоги», безоплатності в контексті медичної допомоги, у зв'язку з чим можна простежити ідеологію відміни додаткових обмежувачів загального дозволу в рамках забезпечення цінності здоров'я. Йдеться, зокрема, про платні послуги у сфері охорони здоров'я, які, по суті, є додатковими умовами – обмежувачами свободи в рамках права на охорону здоров'я. З цього приводу Конституційний Суд України висловився наступним чином: «вихід з критичної ситуації, яка склалася з бюджетним фінансуванням охорони здоров'я, не в запровадженні практично необмеженого переліку платних медичних послуг, а в зміні відповідно до названих положень Конституції України концептуальних підходів до розв'язання проблем, пов'язаних із забезпеченням конституційного права на медичну допомогу, розробці, затвердженні та впровадженні відповідних загальнодержавних програм, в яких був би чітко визначений гарантований державою (у тому числі державним фінансуванням) обсяг безоплатної медичної допомоги всім громадянам у державних і комунальних закладах охорони здоров'я, запровадженні медичного страхування та ін.» [26] Згодом Конституційний Суд України вказав: «Словосполучення «безоплатність медичної допомоги» означає неможливість стягування з громадян плати за таку допомогу в державних і комунальних закладах охорони здоров'я у будь-яких варіантах розрахунків (готівкою або безготівкових): чи у вигляді «добровільних внесків» до різноманітних медичних фондів, чи у формі обов'язкових страхових платежів (внесків) тощо. ... Не забороняє вказане положення і можливості надання громадянам медичних послуг, які виходять за межі медичної допомоги (за термінологією Всесвітньої організації охорони здоров'я – «медичних послуг другорядного значення», «парамедичних послуг»), у зазначених закладах за окрему плату....Перелік таких платних послуг не може вторгтися у межі безоплатної медичної допомоги і відповідно до вимог пункту 6 частини першої статті 92 Конституції України має встановлюватись законом» [27].

Обумовленість загальнодозвільного втілення досліджуваної цінності знову ж таки характеризується зв'язками прав, а саме, права на охорону здоров'я людини з її правом на інформацію, у тому числі про стан свого здоров'я (стаття 285 ЦК); правом на таємницю про стан здоров'я (стаття 286 ЦК), тобто правом на приватність, в межах якого простежуються відповідні заборони і зобов'язування як інструменти ЗДТЮР; і, щонайголовніше, з правом на життя. Про такий зв'язок прав неодноразово висловлювався Конституційний Суд України, зокрема при вирішенні питання про конституційність окремих положень постанови Кабінету Міністрів України «Про встановлення карантину з метою запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої

коронавірусом SARS-CoV-2, та етапів послаблення протиепідемічних заходів», положень частин першої, третьої статті 29 Закону України «Про Державний бюджет України на 2020 рік», абзацу дев'ятого пункту 2 розділу II «Прикінцеві положення» Закону України «Про внесення змін до Закону України „Про Державний бюджет України на 2020 рік»: «...держава зобов'язана здійснити ефективні заходи – зокрема правове регулювання та відповідну адміністративну практику – з метою захисту людини і суспільства від серйозних загроз, пов'язаних із поширенням на території України COVID-19. Через поширення хвороби під загрозою опинилося *життя і здоров'я людей – фундаментальні конституційні цінності*. Під час протидії пандемії право на життя і право на охорону здоров'я є найбільш тісно пов'язаними. Зв'язок між цими конституційними правами полягає в тому, що недостатні, несвоєчасні та неефективні заходи держави у сфері охорони здоров'я в умовах пандемії можуть означати безпосереднє посягання на право кожної людини на життя.... Захист права на життя і здоров'я людей є фундаментальним для здійснення всіх інших прав і свобод, у тому числі громадянських і політичних прав» [28].

В межах загальнодозвільного забезпечення цінності здоров'я спостерігається специфіка юридичних зобов'язувань (оскільки заборони не є основним юридичним засобом впливу на цю сферу суспільних відносин), яка полягає у:

конституційному закріпленні відповідних обов'язків держави (стаття 49 Конституції України);

колективній природі таких зобов'язувань («Охорона здоров'я - загальний обов'язок суспільства та держави» (стаття 5 Основ)). Йдеться не лише про державу, а й про громадські або інші органи, підприємства, установи, організації, посадові особи та громадян, які зобов'язані забезпечити пріоритетність охорони здоров'я у власній діяльності, не завдавати шкоди здоров'ю населення і окремих осіб, у межах своєї компетенції надавати допомогу особам, які її потребують за станом здоров'я, особам з інвалідністю та потерпілим від нещасних випадків, сприяти працівникам органів і закладів охорони здоров'я в їх діяльності, а також виконувати інші обов'язки, передбачені законодавством про охорону здоров'я.

Так можна охарактеризувати відносини, пов'язані із втіленням цінності життя і здоров'я людини під кутом зору ЗДТЮР.

За аналогією, тобто за допомогою: а) відповідних прав і свобод як змістовних напрямків «розгортання» свободи; б) юридичних дозволів, зобов'язувань, заборон, які супроводжують формування змісту і обсягу конкретного права чи свободи, а відтак – і збереження та розширення загального дозволу (як максимуму свободи), можна досліджувати і наступні блоки відносин, що потрапляють у сферу дії загального дозволу.

Загальнодозвільне юридичне регулювання суспільних відносин, пов'язаних із втіленням цінності честі і гідності відбувається через:

– право на приватність, що максимально відображає зв'язок названих цінностей, як парних категорій;

– право на повагу до гідності, яке є окремим правом людини конституційного рівня забезпечення і позиціонується у взаємозв'язку з правом на життя і правом на вільний розвиток [1; 11; 20; 29];

– низку прав, які забезпечують «гідні умови життя людини», задекларовані Преамбулою Конституції України. З цього приводу Конституційний Суд України зазначає: «Реалізація права на житло (стаття 47 Основного Закону України) має ключове значення не лише для реалізації інших економічних та соціальних прав людини, через які насамперед утілюється конституційна цінність гарантування гідних умов життя для кожної людини, а й для ефективного здійснення кожним прав і свобод особистого й політичного характеру»[1].

Тобто в цій частині дослідження можна задекларувати необхідність з'ясування змісту й обсягів свободи в рамках різних видів прав (як економічних, так і політичних), що складатимуть шляхи формування гідних умов життя Людини, як наприклад, права на свободу думки і слова, вільного вираження своїх поглядів і переконань, об'єднань, зібрань. При цьому часто-густо Конституційний Суд України проводить дослідження змісту і обсягу прав людини і громадянина в контексті права на вільний розвиток особистості, яке виступає своєрідним маркером ЗДТЮР.

Нарешті, **характеристика загальнодозвільного регулювання суспільних відносин, пов'язаних із втіленням цінності безпеки і недоторканності**, визначається тим, що вказані елементи сутності людської особистості «замикають» коло реалізації свободи через її захист. Це відбувається в рамках:

- права на свободу і особисту недоторканність, яке є вираженням вузького розуміння свободи у законодавстві України,

- права на недоторканність житла, як похідного від права на свободу і особисту недоторканність;
- права на захист, у тому числі судовий захист;
- права на індивідуальну конституційну скаргу (що найбільшою мірою втілює широкий контекст свободи).

Висновки. Наведене дозволяє запропонувати в якості методологічної основи виявлення сфери загальнодозвільного юридичного регулювання конституційний постулат про визнання людини найвищою соціальною цінністю. Оскільки визначені у статті 3 Основного Закону України «ціннісні параметри людського буття» – життя і здоров'я, честь і гідність, безпека і недоторканність – великою мірою узалежені обсягами свободи, відповідно вони є основними орієнтирами ЗДТЮР та проектують основні групи (блоки) відносин, що складають предмет такого регулювання. Дослідження цих відносин під кутом зору можливостей їх загальнодозвільного регулювання, великою мірою пов'язано з питаннями співвідношення прав людини, системних зв'язків між ними, як важливих обумовлюючих факторів такого регулювання. Це, своєю чергою, сприятиме реалізації гуманістичної спрямованості позитивного права, його здатності вирішувати завдання, які ставить перед собою Україна у світлі європейської інтеграції, заснованої „цінностях поваги до людської гідності, свободи, демократії, рівності, верховенства права та додержання людських прав» (стаття 2 Договору про Європейський Союз від 7 лютого 1992 року).

Список використаних джерел:

1. Рішення Конституційного Суду України від 22 червня 2022 року № 5-р(П)2022. Справа щодо дискримінації права на житло. URL: <https://ccu.gov.ua/dokument/5-rii2022> (дата звернення: 11.07.2023).
2. Рішення Конституційного Суду України від 12 липня 2019 року № 5-р(П)2019. Справа щодо конституційності пунктів 2, 3 розділу II «Прикінцеві положення» Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запровадження контрактної форми роботи у сфері культури та конкурсної процедури призначення керівників державних та комунальних закладів культури» від 28 січня 2016 року № 955-VIII зі змінами. URL: <https://ccu.gov.ua/dokument/5-gi2019> (дата звернення: 11.07.2023).
3. Загальна теорія права: підручник / [О.В. Петришин, Д.В. Лук'янов, С.І. Максимов, В.С. Смодинський та ін.]; за ред. О.В. Петришина. Харків: Право, 2021. 568 с.
4. Загальна теорія права: Підручник / За заг. ред. М.І. Козюбри. К.: Ваїте, 2015. 392 с.
5. Загальна декларація прав людини 1948 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015 (дата звернення: 11.07.2023).
6. Hufen Fritdhelm. Staatsrecht II. Grundrechte. 9 Auflage. 2021. 792 p.
7. Freie Entfaltung der Persönlichkeit, Recht auf Leben, körperliche Unversehrtheit, Freiheit der Person. Grundgesetz. Studienkommentar von Dr. Christoph Gröpl, Dr Kay Windthorst und Dr. Christian von Coelln. 5 Auflage. 2022. P. 64–102.
8. Œuvres complètes de J.-J. Rousseau avec de notes historiques. Tom III. u contrat social. Chapitre VIII. De l'état civil. 1855.
9. Еллинек Г. Декларация прав человека и гражданина. Антология юридической мысли. Одесса: «Юридична література», 2006. 108 с.
10. Головатий С. Про людські права. Лекції. Київ: Дух і Літера, 2016. С. 447.
11. Основи законодавства України про охорону здоров'я: Закон України від 19 листопада 1992 року. № 2801-XI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text> (дата звернення: 11.07.2023).
12. Гришук О.В. Людська гідність у праві: філософські проблеми. К.: Атіка, 2007. 432 с.
13. Постанова Верховного Суду від 18 червня 2020 року. Справа № 522/18103/14-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89928850> (дата звернення: 11.07.2023).
14. Рішення Конституційного Суду України від 29 грудня 1999 року № 11-рп/1999. Справа про смертну кару. URL: <http://www.ccu.gov.ua/docs/407> (дата звернення: 11.07.2023).
15. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 11.07.2023).
16. Сімейний кодекс України: Закон України від 10.01.2002. № 2943-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text> (дата звернення: 11.07.2023).

17. Рішення Конституційного Суду України від 20 січня 2012 року № 2-рп/2012. Справа щодо офіційного тлумачення положень частин першої, другої статті 32, частин другої, третьої статті 34 Конституції України. URL: <http://www.ccu.gov.ua/docs/641> (дата звернення: 11.07.2023).
18. Стефанчук Р.О. Особисті немайнові права фізичних осіб (поняття, зміст, система, особливості здійснення та захисту): *монографія*; НАН України, Інститут держави і права ім. В.М. Корецького. К: КНТ, 2008. 625 с.
19. Про ратифікацію Протоколу № 6 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, який стосується скасування смертної кари: Закон України від 22.02.2000 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1484-14#Text> (дата звернення: 11.07.2023).
20. Рішення Конституційного Суду України від 24 квітня 2018 року № 3-р/2018. Справа щодо конституційності частини шостої статті 216 Кримінального процесуального кодексу України. URL: <http://www.ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/3-p.pdf> (дата звернення: 11.07.2023).
21. Постанова Пленуму Верховного Суду України № 2 від 7 лютого 2003 року. Про судову практику в справах про злочини проти життя і здоров'я особи. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-03#Text> (дата звернення: 11.07.2023).
22. Азаров Д.С. Розуміння суспільної небезпеки злочину (за результатами соціологічного експерименту). *Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки*. 2019. Том 3. С. 3–18. URL: <https://law.ukma.edu.ua/azarov-d-s-rozuminnya-suspilnoyi-nebezpeky-zlochynu-za-rezultatamy-sotsiologichnogo-eksperymentu/> (дата звернення: 11.07.2023).
23. Водяніков О.Ю. Конституція і злочин: теорія криміналізації в світлі конституційної концепції *ultima ratio*. *Актуальні проблеми держави і права*. 2022. Вип. 96. С. 14–35. URL: <https://web.ccu.gov.ua/library/konstytuciya-i-zlochyn-teoriya-kryminalizaciyi-v-svitli-konstytucijnoyi-konceptsiyi-ultima> (дата звернення: 11.07.2023).
24. Криміналізація суспільно небезпечних діянь протягом дії Кримінального кодексу України 2001 року: останні сюжети на фоні загальної палітри законодавчих рішень / В. Гацелюк. Київ: ВАІТЕ, 2021. 228 с. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/a/3/504226.pdf> (дата звернення: 11.07.2023).
25. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001. № 2342-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 11.07.2023).
26. Рішення Конституційного Суду України від 25 листопада 1998 року № 15-рп/1998. Справа про платні медичні послуги. URL: <https://ccu.gov.ua/docs/394> (дата звернення: 11.07.2023).
27. Рішення Конституційного Суду України від 29 травня 2002 року № 10-рп/2002. Справа про безоплатну медичну допомогу. URL: <https://ccu.gov.ua/docs/459> (дата звернення: 11.07.2023).
28. Окрема думка судді Лемака В.В. до Рішення Конституційного Суду України від 28 серпня 2020 року № 10-р/2020. Справа щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень постанови Кабінету Міністрів України „Про встановлення карантину з метою запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2, та етапів послаблення протиепідемічних заходів“, положень частин першої, третьої статті 29 Закону України „Про Державний бюджет України на 2020 рік“, абзацу дев'ятого пункту 2 розділу II „Прикінцеві положення“ Закону України «Про внесення змін до Закону України „Про Державний бюджет України на 2020 рік“. URL: <https://ccu.gov.ua/dokument/10-r2020> (дата звернення: 11.07.2023).
29. Рішення Конституційного Суду України від 16 вересня 2021 року № 6-р(II)/2021. Справа про перегляд вироку особи, караній на довічне позбавлення волі. URL: <https://ccu.gov.ua/dokument/6-gii2021> (дата звернення: 11.07.2023).